
UVOD

UVOD

Budućnost grada često je povezana s raspravama o njegovoj sposobnosti da tijekom duge povijesti uspješno odgovara na društvene, kulturne i tehnološke promjene koje potiču njegov razvoj u različitim smjerovima, ali i da autonomno uzvraća poticajima usmjerenim prema oblikovanju različitih sektora. Primjerice, klasično urbanosociološko pitanje „mjere grada“ zasigurno nije novost, premda ga okolnosti i transformacije suvremenog društva naglašeno stavljaju u fokus suvremene znanosti. Tradicija društveno-humanističke misli bogata je razmišljanjima i idejama o idealnom gradu kao okviru za sretan i ugodan život, njegovoj pravoj veličini, funkciji, načinu organizacije i upravljanja. Znanstvenici se slažu da ova pitanja danas zahtijevaju interdisciplinarni pristup i suradnju sociologa, ekonomista, urbanih geografa, planera, urbanista, arhitekata i svih drugih struka koje se na različite načine bave oblikovanjem grada, prelazeći tradicionalne granice svojih disciplina i nastojeći kroz sinergiju zajednički doprinijeti razumijevanju kompleksnih urbanih procesa (Pacione, 2003.; Bentley, 2002.; Soja, 2003.). Riječ je o posljedicama koje izaziva pomak iz industrijskog u postindustrijsko, iz modernog u postmoderno društvo, a koje su promijenile poimanje prostora, pa i grada kao socioprostornog fenomena. S tim je povezano i pitanje o osnovnim načelima planiranja grada. Ovu promjenu Harvey (1990.) opisuje kao napuštanje modernističke ideje o planiranju i razvoju, usmjereno na planove velikih razmjera, tehnološki racionalne i učinkovite. „Postmodernizam njeguje, naprotiv, koncepciju urbane građe kao nužno fragmentirane, ‘palimpsest’ prošlih oblika nadodanih jedan na drugi i ‘kolaž’ sadašnjih uporaba, od kojih mnoge mogu biti efemerne“ (Harvey, 1990:66). Nadalje, Harvey vidi razliku u tome što se postmodernistički koncept grada okreće od *planiranja grada* prema *urbanom dizajnu*, kojemu je karakteristika osjetljivost na lokalnu tradiciju i povijest, specifičnost želja, potreba, mašte, a u fizičkom smislu rezultat su visokopersonalizirani prostori grada i eklekticism arhitektonskih stilova. Kako je proces globalizacije napredovao, spomenuta osjetljivost na lokalni kontekst dobila je na važnosti u svim područjima razvoja. Početak 21. stoljeća suočio nas je s društvom brze transformacije, a modernizacijski procesi poput urbanizacije i industrijalizacije dobili su novo ubrzanje i nove rasplete zahvaljujući rastućoj globalizaciji i rapidnom tehnološkom razvoju, osobito kada je riječ o komunikacijskim tehnologijama. U knjizi *Urbano društvo na početku 21. stoljeća* Čaldarović (2011.) daje osvrt na novije tendencije u razvoju urbane sociologije i razmatra neke teorijske pojmove ključne za razumijevanje suvremenih urbanih pitanja, apostrofirajući snažan utjecaj novih informacijskih tehnologija koje su promijenile poimanje prostora i vremena te omogućile nove komunikacijske

modele – što drastično mijenja i način života u suvremenom urbaniziranom svijetu. Izravna je to posljedica činjenice da je urbani okoliš u kojem živimo komuni-kacijski orijentiran, a nove tehnološke mogućnosti značajno mijenjaju i kvantitetu i kvalitetu socijalnih odnosa i interakcija u urbaniziranom svijetu. Stoga autor s pravom ističe važnost razumijevanja posljedica koje uvođenje novih tehnologija ima na društveni život grada. Štoviše, kompleksnost suvremenog urbanog društva očituje se u međusobnoj povezanosti tehnologije, telekomunikacija, ekonomije, globalizacije, umrežavanja i drugih spomenutih procesa koji su obilježili svijet na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće. Promjene koje nova globalizirana ekonomija donosi očituju se i u načinu proizvodnje (postfordizam), u odnosima grada i regije koja mu gravitira te potrebom za novim, adekvatnim načinima/modelima upravljanja. Uspoređujući otisak koji je industrijalizam upisao u grad devetnaestog stoljeća s promjenama koje je postindustrijalizam/postmodernizam unio u grad kasnog dva-desetog stoljeća, Pacione podsjeća na šest točaka te rekonstrukcije, kako ih navodi Soja (Soja, 1995., u Pacione, 2009: 64): (1) restrukturiranje ekonomske baze urba-nizacije povezano s fundamentalnim promjenama u organizaciji i tehnologiji in-dustrijske proizvodnje i prateća društvena i prostorna podjela rada; (2) oblikovanje globalnog sistema svjetskih gradova, povezano s procesom glocalizacije, koji ozna-čuje globalizaciju lokalnog i istodobnu lokalizaciju, tj. prilagodbu globalnog na lokalne uvjete; (3) radikalno restrukturiranje urbanih formi, što je kao posljedicu imalo stvaranje velikog broja neologizama (eng. *megacity*, *outer city*, *edge city*, *me-troplex*, *technoburb*, *post-suburbia*, *technopolis*, *heteropolis*, *exopolis*); (4) mijenjanje socijalne strukture urbanizma, pri čemu je postmoderni urbanizam povezan s no-vim modelima socijalne fragmentacije, segregacijom i polarizacijom te sve većim jazom između bogatih i siromašnih; (5) pojava „zatvorenog“ grada, ograđenih re-zidencijalnih područja koja su strogo nadzirana i kontrolirana, zbog čega tradicio-nalni mehanizmi lokalne uprave više nisu prikladni, a otvara se niz pitanja o jav-nom gradskom prostoru; (6) radikalna promjena u urbanim slikama/predodžbama, povezana sa slikama grada (*images of the city*) i posljedicama koje one imaju na naše ponašanje i životne stilove u postmodernom gradu, u kojemu se *hiperstvarnost* ne-zaustavljivo razlijeva u svakodnevni život, za razliku od modernoga grada, gdje su Hollywood ili Disneyland proizvodili hiperstvarnost kao zabavu. Ovih šest točaka mogu biti univerzalan analitički okvir za razumijevanje urbanih promjena, premda su nastale u kontekstu transformacije američkih gradova. No, i europski grado-vi (posebno oni veliki) kao dio globalne urbane mreže dijele istu ili sličnu sudbinu. Stoga se i u europskom kontekstu nastoje razumjeti ove promjene i pronaći adekvatna rješenja. Odgovori na izazove suvremenih urbanih transformacija došli su kroz razvijanje novih, specifičnih pristupa kojima se nastoje riješiti pitanja i proble-mi urbanog okoliša. Među njima ističu se pokret *Urbana renesansa*,¹ koji je nastao u Velikoj Britaniji, te projekt *Liveable Cities*, koji je utemeljila Europska komisija.² Poticaje za oblikovanje *Urbane renesanse* tumači se kroz „(1) porast bro-

1 Između 1998. i 2002. godine *Urban Task Force* donio je izvješće *Towards an Urban Renaissance*, koje je postalo podlogom za brojne pro-urbane aktivnosti, uključujući i *Urban White Paper* (Mace, A., Hall, P., Gallent, N., 2007:53).

2 Ovaj projekt pokrenut je kako bi podržao razvoj i implementaciju „Tematske strategije o urbanom ra-zvoju“ koju je donio EU 2006. godine.

ja osobnih automobila i povećanu prostornu pokretljivost, (2) deregulaciju procesa planiranja, (3) osnaživanje vlasničkih aspiracija, (4) slabljenje industrijalizma i razvitak ekonomije zasnovane na uslugama, (5) zoniranje grada po mjerilu male, jedinične gustoće (privatne ulice itd.), (6) manjak investicija u javni prijevoz i urbani okoliš (Rogić i dr., 2008:11). Pokret je imao cilj osnažiti obnovu gradova, između ostalog i kroz poticanje „povratka“ u gradska središta, ali i obnovu zapuštenih gradskih područja. Kritičari su mu zamjerali oblikovanje grada po „mjerilu srednje klase“, kojoj je prilagođen gentrifikacijski obrazac obnove. Druga strana ove britanske urbane politike oblikuje se oko koncepta *regeneracije*, a ima cilj smanjiti socijalnu isključenost i poboljšati uvjete života u zapostavljenim gradskim područjima, stoga neki autori povezuju *urbanu renesansu* s načinom života i interesima srednje klase, a *urbanu regeneraciju* s rješavanjem problema radničke klase (Mace, A., Hall, P., Gallent, N., 2007:54). Projekt *Liveable Cities* usmjeren je na unapređivanje planiranja održivog upravljanja okolišem s namjerom da tako koncipirani planovi u EU-u postanu obvezni za gradove s više od 100.000 stanovnika (Zuidema, Ch., De Roo, G., 2009:1406). Ovaj projekt izravno se referira na općeprihvaćeni koncept održivog razvoja koji, u najopćenitijem smislu, uključuje ekonomsku, socijalnu i ekološku održivost. Socijalni aspekti održivosti naglasak stavljaju na razvitak koji će poticati socijalnu integraciju i kroz razvoj civilnog društva unaprijediti kohabitaciju kulturno i socijalno različitih grupa. Načela socijalno održive zajednice jesu „pravednost, različitost, povezanost, kvaliteta života i demokratsko upravljanje“ (Barron, L., Gauntlett, E., 2002.). Najčešće spominjane dimenzije socijalne održivosti u literaturi jesu: interakcija u zajednicu, socijalne mreže, participacija u zajednici, poštivanje specifičnosti *duha mjesta*, stabilnost zajednice i sigurnost (Bramley, G., Power, S., 2009:33). U potrazi za adekvatnim modelima razvoja koji će poštivati koncept održivosti, Agger (2010.) naglašava važnost prihvaćanja koncepta *ekološke modernizacije*, ističući da je taj pojam istodobno koristan i kao teorijska paradigma i kao instrument okolišnih politika, ali i kao analitički pristup koji daje prikladan okvir za razumijevanje promjena u lokalnim okolišnim politikama. Pozivajući se na Hajerovu analizu, navodi četiri karakteristike ekološke modernizacije: (1) *novu ulogu države*, koja se usmjeruje na mrežno-orijentirane politike i mrežnu suradnju; (2) *upravljanje putem samoregulacije* na temelju transparentnosti potrošnje resursa i utjecaja na okoliš; (3) *indirektno upravljanje*, koje omogućuje da se u zadanom okviru formiraju nove uloge i oblici suradnje; (4) *vizualizaciju* ekoloških efekata radi učinkovitijeg praćenja i provedbe strategija u programima i institucijama (Agger, 2010: 543).

Važnu dimenziju suvremenih urbanih procesa predstavlja i transformacija upravljačkih politika i pozicija, definiranje nove uloge uprave na svim razinama i novih odgovornosti te preispitivanje upravljačkih modela i njihove prilagodljivosti novim ciljevima – u prvom redu razvitku održivoga grada. Upravljanje gradom ili gradskim regijama predstavlja ponajprije političku i stratešku dimenziju, smatra Ache (2000.), a model upravljanja povezan je s promjenom unutar institucionalne strukture, osobito odnosa javnog, privatnog i polujavnog sektora, pri čemu odgovornost za stvaranje inovativne sredine više nije na *genijalnom pojedincu*, poduzetniku i inovatoru, već nastaje kao rezultat zajedničkih napora različitih lokalnih struktura i dionika. U tom smislu, bilo da je riječ o gradu bilo o gradskoj regiji,

uloga vlasti jest da omogući normativni okvir za uspostavljanje partnerskog odnosa širokog spektra lokalnih aktera koji će zajedno stvarati inovativna rješenja i s njima konkurirati na globalnoj sceni. Pojam inovacije postaje nezaobilazan kao dio odgovora na probleme suvremenih gradova, poput problema socijalne isključenosti dijela građana, zbog čega se u upravljanju razvio koncept *socijalne inovacije*.³ Socijalna inovacija shvaćena je (vidjeti u Gerometta i dr., 2005.) kao normativni i analitički koncept koji bi mogao riješiti probleme socijalne isključenosti u europskim gradovima i pružiti dobar okvir za strategije socijalne integracije. Pri tome je naglašena uloga civilnog društva kao instrumenta pomoći za rekonstrukciju socijalnih odnosa u zajednici, koji će omogućiti „isključenim“ socijalnim grupama da se integriraju u zajednicu i participiraju u svim pitanjima u javnoj sferi. Drugim riječima, društvo koje se ubrzano transformira, traži fleksibilno upravljanje i brz odgovor na nova pitanja i probleme. Zbog toga je inovacija kao dinamičan koncept stalnog traženja „novih kombinacija“ (Ache, 2000.) prikladna za suvremena društva i otvorena za kreativne odgovore. S tim je povezan i model upravljanja „kreativni gradovi“, koji se često primjenjuje u donošenju razvojnih politika i strategija (Costa i dr., 2007.), a koji se temelji na prepoznavanju važnosti znanja i inovacija kao temelja kompetitivnosti i privlačnosti neke zajednice. U temelju ovog koncepta jest promocija kulturnih aktivnosti u gradovima (kulturni kvartovi, umjetnost, kultura mladih, kulturna industrija i sl.), realizacija kojih je usko povezana s konceptom socijalne i kulturne održivosti.

Kakva je uloga grada u društvu i što od njega očekujemo danas - stara su pitanja na koje odgovore dobivamo kroz nove teorijske koncepte kojima se opisuju kvaliteta života, održivost ili prikladnost za život (eng. *quality of life, sustainability, liveability*). Kriteriji održivog grada ili grada prikladnog za život ljudi na početku 21. stoljeća, slaže se većina autora, temelje se na **zdravom okolišu, socijalnoj i kulturnoj održivosti, efikasnoj infrastrukturi, dobroj komunikaciji i dijalogu svih dionika** u procesima donošenja važnih upravljačkih odluka te poticanju **inovativnosti i kreativnosti** kao okvira za održivi razvoj.

Premda počesto na rubu globalnih zbivanja, i hrvatski su gradovi u zadnja dva desetljeća, uz ove općenite promjene, prolazili i burno razdoblje rata i tranzicije. Na urbane transformacije u Hrvatskoj svakako je utjecalo nekoliko čimbenika: specifičnost hrvatske urbane mreže, promjene političkog i ekonomskog sustava, ratna razaranja i socijalne posljedice rata te pojava novih društvenih aktera ključnih za urbane promjene. Promjene su brže i vidljivije u većim gradovima, bilo da je riječ o temi odnosa metropole i ostalih gradova u mreži (Rogić, Mišetić, 1999.), modelima razvoja hrvatskih gradova (Rogić i dr., 2002., Mišetić, Miletić, 2007.), politici revitalizacije i obnove gradskih središta i konfliktima koje su izazvale prve naznake gentrifikacije (Svirčić Gotovac, 2010., Mišetić, Ursić, 2009., Čaldarović, Šarinić, 2009., Seferagić, 2008.). No, i brojni srednji i mali gradovi također su zahvaćeni navedenim promjenama i procesima koji traže primjerene odgovore sukladne navedenim kriterijima za održivi razvoj. Analizirajući proces urbanizacije

3 SINGOCOM jest akronim za istraživačke projekte pod nazivom: “Social innovation, governance and community building”, utemeljene od Europske komisije unutar Framework V, Targeted Socio-economic Research Programme (Gerometta i dr., 2005.).

u Hrvatskoj, Rogić (2000.) u knjizi Tehnika i samostalnost govori o „u/osporenoj urbanizaciji“, glavnim karakteristikama koje označuje malobrojnost gradova i dominaciju malih gradova u urbanoj mreži, povezujući s time i razvojna ograničenja koja su usmjerila i obilježila urbanizacijske procese: „odsutnost viška djelatnosti i inicijativa“, „razrijeđene poduzetničke i profesionalne elite“ i „neukorijenjenost lika *stranca*“.

Uzimajući u obzir navedene spoznaje, ova knjiga nastala je na temelju istraživanja stavova o stanju i prilikama u hrvatskim gradovima, ali i mogućnostima da se formulira prihvatljiv okvir za njihov daljnji razvitak, uspoređujući sličnosti i razlike između triju skupina gradova hrvatske urbane mreže: velikih, srednjih i malih. Pogled iz perspektive stručnjaka svoju pravu vrijednost dobiva tek kada se stavi u kontekst s razmišljanjima drugih socijalnih aktera zainteresiranih za grad: u prvom redu građana, ali i neovisnih stručnjaka, gospodarstvenika, poduzetnika, udruga civilnog društva, političara i drugih. No njegova vrijednost već je i u činjenici što je riječ o mišljenju profesionalaca zaposlenih u gradskoj upravi, koji na temelju svog znanja i stručnosti svakodnevno donose odluke važne za funkcioniranje i razvoj grada te na temelju svoje profesionalne pozicije aktivno sudjeluju u procesima njegove transformacije.